ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ

«Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐρευνᾷ παρὰ τὸν ἀπρόσωπον κόσμον, τοῦ ὁποίου δύναται νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα· δὲν συλλαμβάνει ὅμως ὁλόκληρον τὴν πραγματικότητα «ἄνθρωπος». Ἀλλὰ ἡ Πίστις μένει οὐσιώδης ὑπόθεσις τοῦ προσώπου... Διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ἡ Βίβλος δύναται πράγματι νὰ ξαναγίνῃ τὸ ἀντικείμενον μιᾶς πείρας, ἡ ὁποία θὰ ἀσκήσῃ ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ζωήν του».

Ὅταν ἐδιάβασα τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Maeder εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου του «Vers la guerison de l' âme» ἐνεθυμήθην τὰ ὅσα εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» ἔγραψε τὸ περασμένον ἔτος ὁ Π. Μελίτης(1) ἐπάνω εἰς τὸ θέμα τῆς Πίστεως καὶ τῆς μελέτης. «Δὲν θέλει-ἔγραφε-πολὺ χρόνο οὔτε πολλὲς μελέτες, οὔτε σοφίες καὶ διπλώματα ἡ στροφὴ μιᾶς ψυχῆς στὴν Πίστι».

Καὶ ἔχει δίκαιον· διότι ἡ στροφὴ αὐτὴ εἶναι κυρίως διάθεσις καὶ ἀνάγκη τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας. Εἶναι πτῆσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν χώραν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ἡ πίστις ὅμως ὡς κατάστασις καὶ βίωμα δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀκαθόριστον, τὸ ἄνευ περιεχομένου· τοὐναντίον ἔχει ἕνα συγκεκριμένον περιεχόμενον, τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ λάβῃ καὶ νὰ λαμβάνῃ συνεχῶς γνῶσιν ἐκεῖνος, ποὺ ἐστράφη πρὸς τὴν Πίστιν.

Ἔτσι δὲ ἀνακύπτει ὡς ἕνα βασικὸν καθῆκον διὰ τὸν κάθε πιστόν, ἡ μελέτη καὶ ἡ ἔρευνα τῶν ἀληθειῶν τῆς Πίστεως. «Δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ-γράφει ἐν συνεχείᾳ ὁ Π. Μελίτης-πὼς τὸ πρῶτο σοβαρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν θὰ εἶχε ἔκφανσι ἄμεση τὸ νὰ πάρωμε στὰ χέρια καὶ νὰ ἀρχίσωμε νὰ μελετᾶμε μὲ σύστημα κι' ἐπιμονή, τὰ Εὐαγγέλια». Καὶ προσθέτει, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια «καὶ τὸ θρησκευτικὸ βιβλίο εἶναι κάτι, ποὺ τὸ ἀποζητᾶ σὰν συμπλήρωμά της ἀπαραίτητο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου», ἐκφράζει δὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποτε αἱ «Ἀκτῖνες» θὰ πρέπῃ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ ζήτημα τῆς μελέτης, τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ πιστὸς ἐπιστήμων, ἀλλὰ καὶ ὁ εὐλαβούμενος ἁπλῶς τὴν χριστιανικὴν Πίστιν ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ κάμῃ.

*

Ὁ ἐπιστήμων, ὁ μορφωμένος, οἱονδήποτε κλάδον τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ καὶ ἂν θεραπεύῃ, δύναται καὶ πρέπει, διότι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως μίαν ἔντονον πνευματικήν του ἀνάγκην, νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας περιέχει ἡ Πίστις, ἡ χριστιανικὴ Πίστις. Ἂς μὴ φοβηθῇ δὲ ὅτι τοιαύτη ἐργασία θὰ ἀντιταχθῇ ἢ θὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐπιστημονικήν του ἐξέλιξιν. Ὄχι. Διότι ἡ μελέτη τῶν ἀληθειῶν τῆς Πίστεως μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπισκιάσῃ ἢ περιορίσῃ τὰς ἐπιστημονικάς του γνώσεις καὶ ἐρεύνας θὰ εὐρύνῃ τοὐναντίον εἰς ἀπεριόριστον ἔκτασιν τὸν γνωσιολογικόν του πλοῦτον διότι θὰ μεταφέρῃ τὸν νοῦν του εἰς ἄλλους ὁρίζοντας, ὅπου ποτὲ δὲν φθάνει τὸ πείραμα καὶ ἡ παρατήρησις.

Καὶ ἐνῷ αἱ ἑκάστοτε κρατοῦσαι εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικοὺς κλάδους θεωρίαι καὶ γνώσεις, δὲν εἶναι πάντοτε χρήσιμοι, οὔτε ἐνδιαφέρουσαι εἰς ὅλους τοὺς ἐπιστήμονας, αἱ ἀλήθειαι τῆς Πίστεως ἔχουν πάντοτε ζωντανὴν ἐπικαιρότητα καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς ἔντονα διαφέροντα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς εὐγενεῖς ἐκζητήσεις τοῦ πνεύματος, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστήμη ἀ-

(1) Εἰς τὸ ἄρθρον του «Ὕστερα ἀπὸ τὴ Διακήρυξι» «Ἀκτῖνες» 1947 σ. 52 ἐπ.

δυνατεῖ νὰ δώσῃ θετικὴν καὶ ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν.

Τὸ πρόβλημα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς λυτρώσεως-τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε πάντοτε δρᾶμα καὶ ἀφορμὴν δραμάτων διὰ τὴν ἀνθρωπότητα-τίθεται μὲ διαφορετικὴν ἑκάστοτε ἔντασιν, συνεχῶς ὅμως, εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον, συνεπῶς καὶ εἰς τὸν ἐπιστήμονα, καὶ ζητεῖ τὴν λύσιν του. Καὶ ἀπὸ τὴν λύσιν αὐτοῦ θὰ ἐξαρτηθοῦν ὑψίστης σπουδαιότητος ζητήματα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου καὶ προσανατολισμοῦ του μέσα εἰς τὸν αἰσθητὸν καὶ ὑπεραισθητὸν κόσμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῇ καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον μὲ δεσμοὺς συγγενείας συνδέεται.

Ἀλλά-ἐδῶ εἶναι τὸ παράδοξον-ὑπάρχουν ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι δὲν κατορθώνουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν Ἁγ.Γραφήν.

Βουτηγμένοι μέσα εἰς τὰ βιβλία τῆς ἐπιστήμης των ἢ καὶ ἄλλων κλάδων, ἐπιμένουν ἕνα βιβλίον νὰ ἀγνοοῦν: τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Πλουτίζουν προθύμως μὲ ἀρχαῖα καὶ μὲ νέα βιβλία τὰς βιβλιοθήκας των καὶ μόνον διὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν δὲν διαθέτουν εἰς αὐτὰς θέσιν: Καὶ ἔτσι παρουσιάζουν μερικοὶ καταπληκτικὴν ἄγνοιαν στοιχειωδῶν πραγμάτων ὥστε νὰ διδάσκουν ἀπὸ ἐπισήμων βημάτων, ὅτι τὰ εὐαγγέλια εἶναι... δώδεκα, διότι τόσα διαβάζονται κατὰ τὴν μεγάλην Πέμπτην, ὅτι ὁ δεκάλογος τοῦ Μωϋσέως ἐδόθη ἐπάνω εἰς τὸν... Γολγοθᾶν, ὅτι τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔγραψαν... οἱ ἑβδομήκοντα καὶ ἄλλα παρόμοια πράγματα, μὲ τὰ ὁποῖα φαιδρύνουν τοὺς ἀκροατάς των.

Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Πίστεώς των, διότι ἔχουν αὐτοὶ κάποιαν πίστιν, εἶναι συγκεχυμένον καὶ νεφελῶδες, ὅπως ἴσως τὸ εἶχον ἀκούσει κατὰ τὴν παιδικὴν των ἡλικίαν εἰς τὸ σπίτι ἢ ὅπως τὸ διέσωσαν ὅταν ὡς μάθημα τὸ εἶχαν διδαχθῇ εἰς τὸ σχολεῖον. Ἢ μᾶλλον οὔτε καὶ ἔτσι, διότι αὐτοὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς σπουδῆς των καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς των σταδιοδρομίας πολλὰ παραδοξολογήματα εἰς βάρος τῆς χριστιανικῆς Πίστεως πιθανὸν νὰ ἐδιάβασαν, εἴτε εἰς τὸν καθημερινὸν τύπον εἴτε εἰς «ἐπιστημονικὰ» βιβλία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως εἰς τὸ νὰ ἐπισκιασθῇ καὶ παραμορφωθῇ ἀκόμη περισσότερον ἡ περὶ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν γνῶσις των.

Πρὸς αὐτοὺς θὰ ὑπενθυμίσωμεν τοὺς λόγους τοῦ Κάντ ὅτι «ἡ Ἁγία Γραφὴ εἶναι τὸ μέγιστον εὐεργέτημα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος» καὶ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν σύστασιν τοῦ Ντοστογιέφσκη «σοῦ συνιστῶ νὰ διαβάσῃς ὁλόκληρον τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Καὶ θὰ εὕρῃς ὅτι ἡ ἀνθρωπότης οὔτε ἔχει, οὔτε δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλο βιβλίον ἐξ ἴσου πολύτιμον». Ἔτσι λοιπὸν θὰ ἐλέγαμεν-κάτι τὸ χιλιοειπωμένον ἄλλως τε-ὅτι ἡ Ἁγία Γραφὴ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντικείμενον μελέτης διὰ τὸν κάθε ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ πληροφορηθῇ ὄχι ἁπλῶς τί εἶναι ὁ Χριστιανισμός, ἀλλὰ τί πρέπει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ πράττῃ αὐτὸς ὡς Χριστιανὸς ἐπιστήμων.

*

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Μὲ θέμα τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ ὡς ἀνάλυσις τῶν ἀληθειῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔχουν γραφῆ πλῆθος βιβλίων, τὰ ὁποῖα συμβάλλουν, τὸ καθένα μὲ τὸν τρόπον του, εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν καὶ τὴν μεγαλυτέραν αἰσθητοποίησίν των διὰ τὸν καθημερινὸν πρακτικὸν βίον. Δὲν πρόκειται βέβαια περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν, τῶν θεολογικῶν βιβλίων, τῶν παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων, ποὺ πλουτίζουν τὴν θεολογικήν μας κίνησιν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐκτείνεται οὐχὶ σπανίως εἰς λεπτολόγους ἀναλύσεις καὶ ἐκζητήσεις, αἱ ὁποῖαι, ὁσονδήποτε καὶ ἂν θεωρηθοῦν σοφαί, δὲν εἰσέρχονται πάντοτε εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν, ἴσως δέ, εἰς μερικὰς περιπτώσεις, καὶ νὰ ἐκτρέπουν ἀπὸ αὐτό.

Ἀκριβῶς δι' αὐτὸ συμβαίνει καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον: νὰ μελετήσῃ κανεὶς σοφὸν θεολογικὸν βιβλίον, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὴν καρδίαν του ἑλκυομένην ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὴν θέλησίν του καὶ τὸν πόθον του τονούμενα διὰ μίαν καλυτέραν ζωὴν καὶ δρᾶσιν. Πιθανὸν νὰ καταστῇ ἀπὸ τὴν μελέτην αὐτὴν σοφώτερος, ἀλλὰ δὲν γίνεται καὶ ἁγιώτερος. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῶν αὐστη-

ρῶς θεολογικῶν βιβλίων. Ὅσοι ἐπὶ τέλους ἔχουν καιρὸν ἂς μελετήσουν καὶ ἀπὸ αὐτά. Πρόκειται ὅμως περὶ ἄλλων βιβλίων, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον χωρὶς νὰ ἀντιστρατεύεται καθόλου πρὸς τὴν ἀληθινὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν οἱ συγγραφεῖς των κατέχουν καὶ πρέπει νὰ κατέχουν, εἰσέρχεται περισσότερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς, διὰ νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ ἐκεῖ ἀληθείας ζωντανάς, μὲ σύγχρονον ἐπικαιρότητα, ἱκανὰς νὰ δώσουν ἀπαντήσεις καὶ κατευθύνσεις εἰς τὰ καθημερινά, ἀτομικὰ καὶ κοινωνικά, προβλήματα. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἔχουν τὸ πλεονέκτημα νὰ ἱκανοποιοῦν μὲν τὴν διάνοιαν διὰ τῶν βασικῶν γνώσεων ποὺ παρέχουν, νὰ θερμαίνουν δὲ τὴν καρδίαν μὲ τὸ νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὸν πόθον τῆς λυτρώσεως καὶ τῆς χαρᾶς.

«Ἡ καρδία ἡμῶν-ἔλεγον οἱ δύο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως εἰς Ἐμμαοὺς πορευόμενοι μαθηταί-καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς Γραφάς»(2).

Αὐτὴν τὴν σωστικὴν δύναμιν ἔχουν αἱ ἀλήθειαι τῆς Πίστεως νὰ φλογίζουν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ εἰς προσωπικὴν ἀκριβῶς διὰ τὸν καθένα πιστὸν οἰκείωσιν γράφονται τὰ οἰκοδομητικὰ βιβλία. Περὶ τῶν βιβλίων αὐτῶν ἠσχολήθησαν καὶ ἄλλοτε αἱ «Ἀκτῖνες»(3) καὶ δι' ἐξηλεγμένης στατιστικῆς ἀπεδείκνυαν, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν βιβλίον, περισσότερον σήμερον ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχήν, ἔχει τὴν μεγαλυτέραν κυκλοφορίαν μεταξὺ τοῦ λαοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ οἱονδήποτε ἄλλο βιβλίον.

Δὲν παραγνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχουν ἐπιστήμονες καὶ διανοούμενοι, οἱ ὁποῖοι μὲ πολλὴν προσοχὴν καὶ ἱκανοποίησιν μελετοῦν τὰ χριστιανικὰ βιβλία. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἐξ αἰτίας μιᾶς ἐνσυνειδήτου ἢ ἀσυναισθήτου προκαταλήψεως νομίζουν ὅτι τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι τάχα πολὺ ἁπλᾶ, κατώτερα τῆς μορφώσεώς των καὶ κατάλληλα μόνον διὰ τὸν λαόν, εἴτε καὶ διότι ἴσως ἀγνοοῦν καὶ τὴν ὕπαρξίν των, δὲν τὰ ἔχουν πάρει ἕως τώρα εἰς τὰ χέρια των. Ἀλλά, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἂν διὰ τὸν κάθε ἄνθρωπον ἡ προκατάληψις εἶναι κάτι τὸ μειωτικὸν καὶ ἀνασταλτικὸν τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, εἶναι πολὺ περισσότερον διὰ τὸν ἐπιστήμονα, τοῦ ὁποίου ἀντιθέτως χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀντικειμενικότης καὶ ἡ ἔρευνα. Πρὸς αὐτοὺς τοὺς προκατειλημμένους, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ κανεὶς τοὺς λόγους τοῦ Φιλίππου πρὸς τὸν Ναθαναὴλ «ἔρχου καὶ ἴδε». Δι' αὐτοὺς δὲ καὶ διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ὕπαρξιν τῶν χριστιανικῶν βιβλίων θὰ εἴχομεν, πρὸς διευκόλυνσίν των, νὰ ὑποδείξωμεν μερικά.

Δὲν θὰ ἀναφέρωμεν ὅλα τὰ θρησκευτικὰ βιβλία ὅσα ἐξεδόθησαν τὸν περασμένον καὶ τὸν τρέχοντα αἰῶνα, ὅσα ἐξέδωσε ὁ ἀξιέπαινος σύλλογος «Ἀνάπλασις», ὅσα ἐξέδωσαν ἄλλοι πολλοὶ συγγραφεῖς εἰς παρελθούσας δεκαετίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ σήμερον δὲν ὑπάρχουν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι σκοπὸς τοῦ παρόντος ἄρθρου δὲν εἶναι νὰ παρουσιάσῃ πλήρη βιβλιογραφίαν, ἀλλὰ ἁπλῶς νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μορφωμένων εἰς τὴν μελέτην τοῦ θρησκευτικοῦ βιβλίου. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ ἀναφέρωμεν μερικὰ βασικὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ ὁ καθένας καὶ εὐκόλως νὰ εὕρῃ καὶ εὐχαρίστως νὰ μελετήσῃ.

*

Θὰ ἀπετέλει παράλειψιν, ἂν δὲν ἠρχίζαμεν ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Εὐσεβίου Ματθοπούλου, ἱδρυτοῦ τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ζωή», καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται «Ὁ Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου». Κώδικα χριστιανικῆς Πίστεως καὶ ζωῆς ὠνόμασαν μερικοὶ τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ ἴσως νὰ μὴν ἔχουν ἄδικον. Μέσα εἰς τὰς πέντε περίπου ἑκατοντάδας τῶν σελίδων του ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς μὲ ἁπλότητα καὶ πρὸ παντὸς μὲ σαφήνειαν καὶ πειστικότητα τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύῃ ὁ Χριστιανὸς καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ· ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ζωήν του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν μεγάλον θεόσδοτον προο-

(2) Λουκᾶ κδ' 32.

(3) Βλ. Α. Λαμπρινοῦ: Τὸ χριστιανικὸ βιβλίο στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα «Ἀκτῖνες» 1943 σ. 139 ἑπ.

ρισμόν του. «Ἐπειδὴ δὲ τὰ ζητήματα ταῦτα-γράφει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πρόλογόν του-ἐξηγοῦνται ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ μετὰ λόγου, ἕνεκα τούτου ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον πείθεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς Πίστεως, ἀλλὰ θὰ δύναται ἀκόμη νὰ δίδῃ καὶ λόγον εἰς τὸν ζητοῦντα ἢ ἔχοντα ἀνάγκην τούτου».

Μερικὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὅπως εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἀξία τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου (σελ. 11-26) ἡ ἀνάπτυξις τῶν δύο βασικῶν ἐντολῶν τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς (σ. 86-157) τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἀξία τῆς αὐτογνωσίας (σελ. 161-198) εἶναι κατ' ἐξοχὴν διαφωτιστικὰ καὶ οἰκοδομητικὰ εἰς φωτισμένην χριστιανικὴν ζωήν. Τὸ δὲ προσιδιάζον εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ πλουσιωτάτη διὰ γραφικῶν χωρίων τεκμηρίωσις ὅλων τῶν ἀναπτυσσομένων ἀληθειῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν ὄχι μόνον τὴν πειθὼ τοῦ ἀναγνώστου ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξοικείωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς. «Ὁ συγγραφεὺς συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ-ἔγραφεν εἰς βιβλιοκρισίαν του ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος -τοὺς θησαυροὺς βαθυτάτης γνώσεως τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ ἀνεκτιμήτου πείρας κήρυκος τοῦ θείου λόγου, θερμουργοῦ καὶ πνευματικοῦ πατρός, παρακολουθήσαντος ἐπὶ ἔτη μακρὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, τὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐν αὐτῇ, γνωρίσαντος κατὰ βάθος τὴν ψυχὴν καὶ μελετήσαντος τὰς μυστικὰς καὶ ἀφανεῖς αὐτῆς κινήσεις»(4). Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐκυκλοφόρησε κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς σχεδὸν τριακονταετίας εἰς ὀκτὼ ἐκδόσεις μὲ σύνολον ἀντιτύπων ὑπὲρ τὰς πεντῆντα πέντε χιλιάδας μαρτυρεῖ τὴν βαθυτάτην ἀπήχησιν ποὺ ἐσημείωσε εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὡς ἔργα κατ' ἐξοχὴν χριστοκεντρικὰ καὶ κοινωνικὰ θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ χαρακτηρίσωμεν τρία ἐκ τῶν βιβλίων, ποὺ συνέγραψε ὁ ἀρχιμανδρίτης Σεραφεὶμ Παπακώστας. Τὸ περιεχόμενόν των εἶναι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἢ καλύτερον εἶναι ἀνάλυσις τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἔργων τοῦ Κυρίου, μὲ ἕνα ἐνηρμονισμένον διὰ τὴν σημερινήν μας κοινωνίαν συγχρονισμὸν καὶ εἰς ὕφος ποὺ συνδυάζει τὴν λογοτεχνικὴν χάριν πρὸς τὴν σαφήνειαν καὶ βαθύτητα τοῦ νοήματος. Τὸ μὲν ἕνα ἐπιγράφεται «Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου», τὸ ἄλλο «Τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου» καὶ τὸ τρίτον «Ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου». Ἀποτελοῦν δηλαδὴ μίαν θαυμαστὴν τριλογίαν χιλίων πεντακοσίων καὶ πλέον σελίδων, ἡ ὁποία κατὰ ἕνα ψυχολογημένον καὶ παιδαγωγικὸν τρόπον ὁδηγεῖ κλιμακωτῶς τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν διδασκαλιῶν ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων μέχρι τῶν βαθυτέρων καὶ τὸν πείθει πρὸς ἐνσυνείδητον ἀποδοχὴν καὶ ἐφαρμογήν των εἰς τὸν καθημερινὸν βίον του, ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τῆς κοινωνίας.

Ὀρθότατα δὲ ὁ συγγραφεὺς σημειώνει εἰς τὸν πρόλογον τοῦ τρίτου βιβλίου «αἱ μὲν παραβολαὶ τοῦ Κυρίου αἱ καταγραφεῖσαι εἰς τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς θαύματα διὰ τὴν καλλιλογικὴν ὡραιότητα καὶ τὴν διδακτικὴν αὐτῶν δύναμιν, τὰ δὲ θαύματα ὡς παραβολαί, διότι διὰ γεγονότων ὑπερφυσικῶν καὶ ἔκπληξιν εὐάρεστον προκαλούντων διδάσκουν μεγάλας ἠθικὰς ἀληθείας. Ἀλλ' ὁ ἠθικὸς νόμος τοῦ Εὐαγγελίου προβάλλει τὴν ἀλήθειαν ὁλοφάνερον, οὔτε ὑπὸ τοῦ ἐπικαλύμματος τῆς παραβολῆς ὑποκρυπτομένην, οὔτε ὑπὸ τῆς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως τοῦ θαύματος παραμεριζομένην. Οὕτω δὲ διὰ τῆς σειρᾶς τῶν σχετικῶν βιβλίων ἐσχηματίσθη τάξις μεθοδική, προβιβάζουσα τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ τῶν εὐληπτοτέρων ὑπὸ τοῦ μὴ γεγυμνασμένου ὀφθαλμοῦ τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς ἀποκεκαλυμμένας τοῦ ἡλίου τῆς ἀληθείας ἀκτῖνας... τοιοῦτος δὲ ὁλόφωτος καὶ ἀκτινοβόλος ἥλιος εἶναι ἡ περίφημος «ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλία τοῦ Κυρίου», ἡ ὁποία καλεῖται καὶ «ἠθικὸς νόμος τοῦ Εὐαγγελίου».

Κάτοπτρον τῆς μεσοπολεμικῆς διεθνοῦς καὶ ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἀπρόσβλητον τεκμήριον τῆς ἀδυσωπήτου σχέσεως, ποὺ ὑ-

(4) «Ἀνάπλασις» 1915, ἀριθμ. 407.

πάρχει μεταξὺ τῆς ἠθικῆς ποιότητος καὶ τῆς ζωῆς ἀτόμων καὶ λαῶν, συμπύκνωσιν παγκοσμίου πείρας καὶ προδίκασιν τοῦ μέλλοντος, θὰ ἠδύνατο πολὺ δικαίως νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς ἕνα ἄλλο βιβλίον τοῦ ἰδίου συγγραφέως, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Μεταξὺ δύο πολέμων», ἐκδοθὲν τὸ 1946. Μέσα εἰς τὰ κεφάλαια, Ἀποστασία, Πολιτισμός, Κράτος, Παιδεία, Τύπος, Κοινωνία, Οἰκογένεια, Εἰρήνη, Πόλεμος, Ὑγιὴς Πολιτισμὸς κλπ. ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς βάσει ἄρθρων καὶ σχολίων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν ἐγράφοντο εἰς τὸ περιοδικὸν «Ζωή», ἐξετάζει τὴν νοοτροπίαν τοῦ αἰῶνος μας, τὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα, ποὺ εἶχαν ἐπικρατήσει, τὸν ἀντίκτυπον αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, τὰς στομφώδεις καὶ τόσον τραγικῶς διαψευσθείσας ὑποσχέσεις τῆς ἀρνήσεως περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ἀδιαταράκτου εἰρήνης καὶ εὐτυχίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ ἀναντίρρητον συμπέρασμα, ὅτι ὁ τόσον ὑμνηθείς, χωρὶς Θεόν, μηχανικὸς πολιτισμὸς ἀποτελεῖ πηγὴν δυστυχιῶν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διὰ τὴν θεμελίωσιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου χρειάζεται ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὸν Χριστόν, ἡ εὐσέβεια «ἡ ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης». Ἂν ἡ πολυπόθητος αὐτὴ ἐπιστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀσώτου ἐκείνου υἱοῦ «τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ», συντελεσθῇ νέος αἰών, τοῦ ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ αἰών, θὰ ἀνατείλῃ(5).

Εἰς διαφωτισμὸν καὶ καθοδήγησιν τόσον ἐκείνων, ποὺ ἔχουν ἱδρύσει οἰκογένειαν, ὅσον καὶ ἐκείνων, ποὺ πρόκειται νὰ ἱδρύσουν, ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ Δ. Φαραζουλῆ εἰδικὸν βιβλίον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἡ Χριστιανικὴ Οἰκογένεια». Μέσα εἰς αὐτὸ λύονται καὶ ἀναλύονται σύμφωνα μὲ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν βασικώτατα ζητήματα τῆς οἰκογενείας, ὅπως π.χ. τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα τῶν συζύγων, αἱ ὑποχρεώσεις καὶ ἡ θέσις τῶν γονέων ἔναντι τῶν τέκνων καὶ τἀνάπαλιν, ἡ θέσις καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἄλλων μελῶν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ κλπ. Θὰ ἀπετέλει δὲ ἀληθινὴν εὐλογίαν Θεοῦ διὰ τὴν ἑλληνικὴν οἰκογένειαν, ἐὰν ἐτίθεντο ἀπὸ τὸ κάθε μέλος αὐτῆς εἰς ἐφαρμογὴν αἱ πολύτιμοι ὑποθῆκαι τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκογένειαν εἰδικώτερον καὶ πρὸς τὸ ἔθνος γενικώτερον συνδέεται καὶ ἕνα βασικώτατον ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς τεκνογονίας. Πόσα καὶ πόσα δὲν ἐλέχθησαν καὶ δὲν ἐγράφησαν κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα καιρούς, γύρω ἀπὸ τὸ μεγάλα αὐτὸ ζήτημα: Ἄνθρωποι, ξένοι πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἠθικήν, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴν νοοτροπίαν καὶ θεωροῦντες τὰ τέκνα ἄλλοτε μὲν ὡς πρόσκομμα εἰς τὴν στενόκαρδον ἡδονιστικὴν ζωήν των, ἄλλοτε δὲ ὡς ὄργανα πολέμου διὰ τὴν ἐπικράτησιν ἀλαζονικῶν ἐθνικῶν φιλοδοξιῶν, ἐδογμάτισαν τὰ πλέον ἀντιφατικὰ καὶ ἐγκληματικὰ διὰ τὸ ζήτημα τῆς τεκνογονίας παραδοξολογήματα. Ἔθνη ὁλόκληρα ἐκινδύνευσαν καὶ κινδυνεύουν νὰ ἐξαφανισθοῦν ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, διότι ἐπῆραν ἐσφαλμένην θέσιν ἀπέναντι τοῦ ζητήματος. Καὶ δυστυχῶς τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται περισσότερον «μορφωμένα» καὶ «πολιτισμένα» ἔσκαψαν μὲ τὰ ἴδια των τὰ χέρια τὸν τάφον των, διότι ἐγκληματήσαν ἀπέναντι τῶν τέκνων των· διότι ὡς παράδοξα τέρατα ἀνέσπασαν καὶ ἐπέταξαν οἱ ἴδιοι τὰ σπλάγχνα των.

Διὰ τὴν πρόληψιν καὶ τὸ σταμάτημα τοῦ τερατώδους αὐτοῦ ἐγκλήματος ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ἐγράφη ἀπὸ τὸν Σερ. Παπακώσταν εἰδικὸν βιβλίον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ζήτημα τῆς τεκνογονίας. Τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως». Τὸ ἔργον αὐτὸ ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μελετήσουν οἱ ἐπιστήμονες, διὰ νὰ μορφώσουν μὲν αὐτοὶ ὑγιεῖς πεποιθήσεις ἐπάνω εἰς τὸ ζήτημα αὐτό, νὰ εἶναι δὲ εἰς θέσιν νὰ καθοδηγήσουν καταλλήλως καὶ τὸν λαόν.

Νὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη καὶ ἄλλα βιβλία, τὰ ὁποῖα πρέπει καὶ οἱ ἐπιστήμονες νὰ μελετήσουν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν καὶ αὐτοί, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐπιστημονικήν των κατάρτισιν, καὶ ἱκανοποιητικὴν θρησκευτι-

(5) σελ. 407.

κὴν μόρφωσιν; Ἀλλ' εἶναι τόσα πολλά. Θὰ ἀναφέρωμεν ὅμως μερικὰ μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὑποβοηθοῦμεν τὸν εὐλαβούμενον τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐπιστημονικόν μας κόσμον εἰς τὴν συμφιλίωσίν του μὲ τὸ καλὸν βιβλίον. Κανεὶς ἀπὸ ὅσους τὰ ἐμελέτησαν δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀξίαν τῶν βιβλίων τοῦ Κ. Καλλινίκου τὰ ὁποῖα συνδυάζουν τὸ γλαφυρὸν ὕφος πρὸς τὸ ὕψος τῶν νοημάτων. «Τὰ θεμέλια τῆς Πίστεως», μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται αἱ δογματικαὶ ἀλήθειαι τῆς θρησκείας μας, «Αἱ πρακτικαὶ ὁμιλίαι», διὰ τῶν ὁποίων βάσει τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν ἀναπτύσσονται πρακτικὰ ἠθικὰ διδάγματα, «Ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ» μέσα εἰς τὸ ὁποῖον μὲ συναρπαστικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν ἔμψυχον καὶ ἄψυχον κόσμον καταδεικνύεται τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας, ἡ πανσοφία καὶ ἀγαθότης τοῦ δημιουργοῦ, ἡ «Προσευχὴ» καὶ τόσα ἄλλα, ἑλκυστικά, διδακτικὰ καὶ οἰκοδομητικὰ δι' ὅλους ἀναγνώσματα.

Νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὴν «Διακήρυξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως Ἐπιστημόνων», ἡ ὁποία τόσην ἐντύπωσιν ἐδημιούργησε μεταξὺ τοῦ διανοουμένου κόσμου ὥστε νὰ σημειώσῃ μοναδικὸν ρεκὸρ κυκλοφορίας δι' ἑλληνικὸν βιβλίον-ἐπλησίασε τὰς ἑκατὸ περίπου χιλιάδας ἀντιτύπων-εἰς διάστημα ὀλίγων ἑβδομάδων; Εἶναι τὸ βιβλίον ἐγκόλπιον καὶ ὁδηγὸς διὰ τὴν ἀπολογίαν τῆς Πίστεως εἰς τοὺς σημερινοὺς καιρούς, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μελετηθῇ καὶ νὰ ξαναμελετηθῇ μὲ πολλὴν προσοχήν. Νὰ παραθέσωμεν, κοντὰ εἰς αὐτό, τὸ βιβλίον «Ἡ ἐπιστήμη ὁμιλεῖ», μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφονται αἱ χριστιανικαὶ πεποιθήσεις τῶν ἀριστέων τῆς ἐπιστήμης τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος; Αὐτὰ τὰ δύο βιβλία εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὸν κάθε ἐπιστήμονα.

Ἀλλὰ ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ κάποιαν ἀπολογητικὴν κατάρτισιν, διὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς «ἕτοιμος εἰς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λόγον». Καὶ θὰ δώσουν εἰς αὐτὸν τοιαύτην κατάρτισιν, ἔναντι τῶν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τάχα καὶ τῆς φιλοσοφίας πολεμούντων τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας ἀρνητῶν. «Αἱ φιλοσοφικαὶ μελέται» τοῦ Αὐγούστου Νικολάου, «Αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Φαῖρστερ» ὑπὸ Π.Μπρατσιώτου καὶ ἡ σειρὰ τῶν ἀπολογητικῶν βιβλίων τοῦ Γ. Παπαμιχαὴλ καὶ τοῦ Π. Τρεμπέλα. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τελευταίου τούτου ἰδιαιτέρως θὰ πρέπη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρέτ(6).

Καὶ διὰ νὰ τελειώνωμεν, θὰ ἀναφέρωμεν δύο ἀκόμη βιβλία. Τὸ μὲν ἕνα ἐπιγράφεται «Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης», καὶ παρουσιάζει τὸν χριστιανὸν μὲ αὐτοθυσίαν καὶ σύνεσιν ὑπηρετοῦντα ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς τοὺς συνανθρώπους του, τὸ δὲ ἄλλο, γνωστὸν εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς γῆς καὶ ἐκδεδομένον εἰς ἓξ καὶ πλέον χιλιάδας ἐκδόσεων, ἐπιγράφεται «Μίμησις Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ ἐκθέτει μὲ ἀπαράμιλλον γλαφυρότητα καὶ δύναμιν τὴν ἐσωτερικὴν κυρίως ζωὴν τοῦ πιστοῦ.

Δὲν ἀνεφέραμεν ὅλα τὰ χριστιανικὰ βιβλία. Δὲν εἴμεθα δὲ καθόλου βέβαιοι, ὅτι καὶ αὐτὰ ποὺ παρεθέσαμεν εἶναι τὰ μόνα σπουδαιότερα. Πάντως δίδομεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων-ὅπως ἄλλως τε εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ-νὰ ἐνδιαφερθοῦν περισσότερον διὰ τὸ χριστιανικὸν βιβλίον, διὰ τὰ «ἱερὰ γράμματα τὰ δυνάμενα σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», διότι «πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ»(7).

Ι. ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ

---

(6) Ἔναντι τῶν πρωτοφανῶν διὰ τὰς αἱρέσεις των εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, σημερινῶν αἱρετικῶν, τῶν Χιλιαστῶν, ἀξιοσύστατον εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Μ. Γαλανοῦ «Αἱ πλάναι τῶν Χιλιαστῶν» καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Π. Τρεμπέλα «Ὁ Χιλιασμός».

(7) Β' Τιμ. γ' 15, 16.